

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i: FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk

Dato: Tirsdag 9. desember 2003

Tid for eksamen: 0900 - 1200

Oppgavesettet: 3 sider

Tillatte hjelpemidler: Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole
To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)

Rottmann: Matematisk formelsamling

Øgrim og Lian: Fysiske størrelser og enheter

Kontrollér at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene

Oppgave 1

Systemet vårt er N atomer som er bundet i et krystallgitter. Vi antar at atomene vibrerer uavhengig av hverandre om likevektsposisjoner i krystallen, og at hvert atom har en vibrasjonsenergi gitt ved

$$E_n = nE, \quad n = 0, 1, 2, \dots$$

Videre kan hvert atom være i en av to interne tilstander med energier henholdsvis $\epsilon_1=0$ og $\epsilon_2=\epsilon$ ($\epsilon>0$). Systemet er i likevekt med et reservoar med temperatur T .

- a) Vis at partisjonsfunksjonen for ett atom er gitt ved

$$Z_1 = Z_{\text{vib}} \cdot Z_{\text{int}} = \frac{1 + e^{-\frac{\epsilon}{kT}}}{1 - e^{-\frac{E}{kT}}}$$

Hva blir partisjonsfunksjonen for hele systemet av N atomer?

Vi skal i resten av oppgaven anta at $\epsilon \ll E$, og at temperaturen er så lav at vibrasjonsbevegelsen er "frosset ut", dvs. $Z_{\text{vib}}=1$.

- b) Finn et uttrykk for antall atomer N_1 som har energi $\epsilon_1=0$, og antallet N_2 som har energi $\epsilon_2=\epsilon$. Test resultatet ditt for grensen $T=0$.
- c) Vis at midlere energi pr. partikkel er gitt ved

$$\bar{\epsilon} = \frac{\epsilon}{1 + e^{\frac{\epsilon}{kT}}}$$

Hvordan vil du angi systemets indre energi U ?

- d) Bestem systemets varmekapasitet C_V , og vis at grenseverdien for lave temperaturer ($\epsilon/kT \gg 1$) er gitt ved

$$C_V = Nk \left(\frac{\epsilon}{kT} \right)^2 e^{-\frac{\epsilon}{kT}}$$

Kommenter også grenseverdien for C_V for $T=0$.

- e) Gjør rede for at Helmholtz fri energi for systemet er gitt ved

$$F = -NkT \ln Z_1$$

Bestem systemets entropi S (anta fortsatt $Z_{\text{vib}}=1$). Undersøk grenseverdien for S når $T \rightarrow 0$. Vi lar også $T \rightarrow \infty$. Hva blir grensen for S da? Kommenter!

Oppgave 2

Vi skal i denne oppgaven se på en gass som inneholder N partikler (molekyler). For gassen gjelder følgende såkalte TdS-ligning (skal ikke bevises):

$$TdS = C_V dT + T \left(\frac{\partial P}{\partial T} \right)_V dV, \quad (1)$$

der C_V er varmekapasiteten ved konstant volum. Ligningen ovenfor gjelder generelt, også for gasser som ikke er ideelle. Varmekapasiteten ved konstant trykk er definert ved

$C_P = \left(\frac{dQ}{dT} \right)_P$. I denne oppgaven betraktes C_V og C_P som konstante størrelser.

- a) Vis at for en ideell gass gjelder

$$C_P - C_V = Nk$$

- b) Gjør rede for at for en reversibel adiabatisk prosess gjelder $dS=0$. Bruk TdS-ligningen (1) ovenfor til å utlede adiabatligningen for en ideell gass:

$$TV^{\gamma-1} = \text{konstant}, \quad \gamma = \frac{C_P}{C_V}$$

- c) For en Van der Waal-gass gjelder tilstandsligningen

$$\left(P + \frac{aN^2}{V^2} \right) (V - Nb) = NkT$$

Gi en kort kommentar til konstantene a og b . Bruk igjen TdS-ligningen (1) til å finne en adiabatligning for Van der Waal-gassen (bruk T og V som variable). Kontroller resultatet for $a=b=0$.

- d) Finn ut fra TdS-ligningen (1) et uttrykk for den indre energien U for en Van der Waal-gass. Bruk T og V som variable (og en additiv konstant). Kommenter avhengigheten av V . Kontroller også dette resultatet for $a=b=0$.

Oppgave 3

Vi har en gass bestående av N bosoner ($N \gg 1$) med temperatur T og kjemisk potensial μ .

- a) Skriv ned uttrykket for Bose-Einstein fordelingen $\bar{n}_{BE}$. Lag en enkel skisse som viser $\bar{n}_{BE}$ som funksjon av energien ϵ . Hva er betingelsen for at denne Bose-gassen skal oppføre seg som en klassisk gass?
- b) Vi antar at bosonene kan være i et sett av energinivåer som betegnes ϵ_j , $j=1,2,3,\dots$. Skriv ned en relasjon som i prinsippet kan brukes til å bestemme det kjemiske potensialet μ . Ved en tilstrekkelig lav temperatur kan vi anta at alle bosonene er i det laveste nivået ϵ_1 . Vis ut fra dette at vi har

$$\mu = \epsilon_1 - \frac{kT}{N}$$

for lave temperaturer.

- c) Ved en bestemt temperatur T_g observerer vi at det er dobbelt så mange bosoner i laveste nivå ϵ_1 som i neste nivå ϵ_2 . Beregn μ ved temperaturen T_g , uttrykt ved ϵ_1 , ϵ_2 og T_g . Diskuter svaret.

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i: FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk
Dato: 15. desember 2004
Tid for eksamen: 9.00-12.00
Oppgavesettet: 3 sider
Tillatte hjelpemidler: Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole
To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)
Rottmann: Matematisk formelsamling
Øgrim og Lian: Fysiske størrelser og enheter

Kontrollér at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene

Oppgave 1

- a) Gjør rede for at en reversibel adiabatisk prosess er isentropisk, dvs. entropien er konstant. Multiplisiteten for en monoatomisk ideell gass er gitt ved uttrykket

$$\Omega = f(N) V^N U^{3N/2} .$$

Gjør rede for at entropien for gassen kan skrives som

$$S = k \ln(K V^N T^{3N/2}) ,$$

der K er konstant for en gass med konstant antall atomer.
Vis adiabatligningen

$$V T^{3/2} = \text{konstant} .$$

- b) Helmholtz fri energi er generelt gitt ved $F=U-TS$. Vis de generelle relasjonene

$$P = -\left(\frac{\partial F}{\partial V}\right)_T \quad \text{og} \quad S = -\left(\frac{\partial F}{\partial T}\right)_V$$

for et system med konstant partikkeltall. Vis videre at vi har

$$\left(\frac{\partial S}{\partial V}\right)_T = \left(\frac{\partial P}{\partial T}\right)_V .$$

- c) Benytt resultatet fra a) til å bestemme $\left(\frac{\partial S}{\partial V}\right)_T$ for en monoatomisk ideell gass.

Finn et uttrykk for trykket i gassen.

- d) En monoatomisk ideell gass gjennomgår en vilkårlig prosess fra en start-tilstand med volum V_i og temperatur T_i , til en slutt-tilstand med volum V_f og temperatur T_f . Vis at følgende relasjon gjelder:

$$V_f T_f^{3/2} = V_i T_i^{3/2} e^{\Delta S / Nk} ,$$

der ΔS er entropiforandringen under prosessen.

Oppgave 2

Energitettheten (energi pr. volum) for en fotongass er etter Stefan-Boltzmanns lov gitt ved

$$\frac{U}{V} = \frac{\pi^2}{15^3 c^3} (kT)^4 = a(kT)^4 , \quad a = \frac{h}{2\pi} .$$

- a) Gjør rede for at vi for en fotongass har relasjonen (hint: termodynamiske identitet)

$$dS = \frac{dU}{T} \quad \text{ved konstant volum.}$$

Bruk denne relasjonen til å vise at entropien for fotongassen er gitt ved

$$S = \frac{4}{3} aVk(kT)^3 , \quad \text{når vi antar } S = 0 \text{ for } T = 0.$$

- b) Beregn Helmholtz fri energi $F=U-TS$ for fotongassen. Vis at trykket i gassen er gitt ved

$$P = \frac{1}{3} a(kT)^4 .$$

- c) Vi lar fotongassen gjennomgå en reversibel isoterm ekspansjon fra volumet V_1 til volumet V_2 ved temperaturen T_h . Bestem varmemengden ΔQ_h som da må tilføres.

Oppgave 3

Et system av N fermioner har temperaturen T og kjemisk potensial μ .

- a) Fermi-Dirac fordelingen er gitt ved

$$\bar{n}_{FD}(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu)/kT} + 1} .$$

Tegn et diagram som viser denne fordelingen for to ulike temperaturer T_1 og T_2 , der $T_1 < T_2$. Hva menes med en degenerert fermi-gass?

- b) Vi antar at systemet har en tetthet av tilstander $g(\epsilon)$ gitt ved (skal ikke vises)

$$g(\epsilon) = bV\sqrt{\epsilon},$$

der V er systemets volum, og b er en konstant. Forklar hva vi mener med fermienergien ϵ_F , og bestem ϵ_F uttrykt ved b , V og N .

- c) Finn systemets totale energi U_0 ved $T=0$, uttrykt ved N og ϵ_F .

- d) For lave temperaturer ($kT \ll \epsilon_F$) er den totale energien U gitt ved (skal ikke vises)

$$U = U_0 + \frac{\pi^2}{4} N \frac{(kT)^2}{\epsilon_F}.$$

Bestem systemets varmekapasitet C_V .

I et metall som kobber vil hvert atom bidra med ett fritt ledningselektron ($\epsilon_F \approx 5\text{eV}$). Sammenlign C_V for N elektroner med varmekapasiteten som ekvipartisjonsteoremet gir for en "Einstein-solid" med N atomer.

- e) Finn entropien for systemet ved lave temperaturer ($kT \ll \epsilon_F$).

FYS2160 HJEMMEEKSAMEN HØSTEN 04

Oppgave 1

En varmekraftmaskin opererer med en monoatomisk ideell gass (N atomer) som gjennomløper en reversibel syklisk prosess. Syklusen har fire deler: $a \rightarrow b$ er en isobar ekspansjon, $b \rightarrow c$ adiabatisk ekspansjon, $c \rightarrow d$ isobar kompresjon, $d \rightarrow a$ adiabatisk kompresjon.

- a) Tegn syklusen inn i et PV-diagram og et PS-diagram.
b) Gassen har en Gibbs fri energi gitt ved (skal ikke vises)

$$G = -NkT \ln \left(\frac{aT^{5/2}}{P} \right),$$

der a er en konstant. Vis at entropien er gitt ved

$$S = Nk \ln \left(\frac{aT^{5/2} e^{5/2}}{P} \right).$$

- c) Systemet opererer mellom to konstante trykk P_1 og P_2 ($P_1 < P_2$), og to konstante entropier S_1 og S_2 ($S_1 < S_2$). Beregn tilført varme ΔQ_{inn} , og avgitt varme ΔQ_{ut} , begge uttrykt ved P_1 , P_2 , S_1 , og S_2 (hint: $dQ = TdS$).
d) Bestem maskinens effektivitet. (Svaret avhenger bare av P_1 og P_2).

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i:	FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk
Dato:	5. desember 2005
Tid for eksamen:	14.30-17.30
Oppgavesettet:	3 sider
Tillatte hjelpemidler:	Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider) Rottmann: Matematisk formelsamling Øgrim og Lian: Fysiske størrelser og enheter

Kontrollér at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene

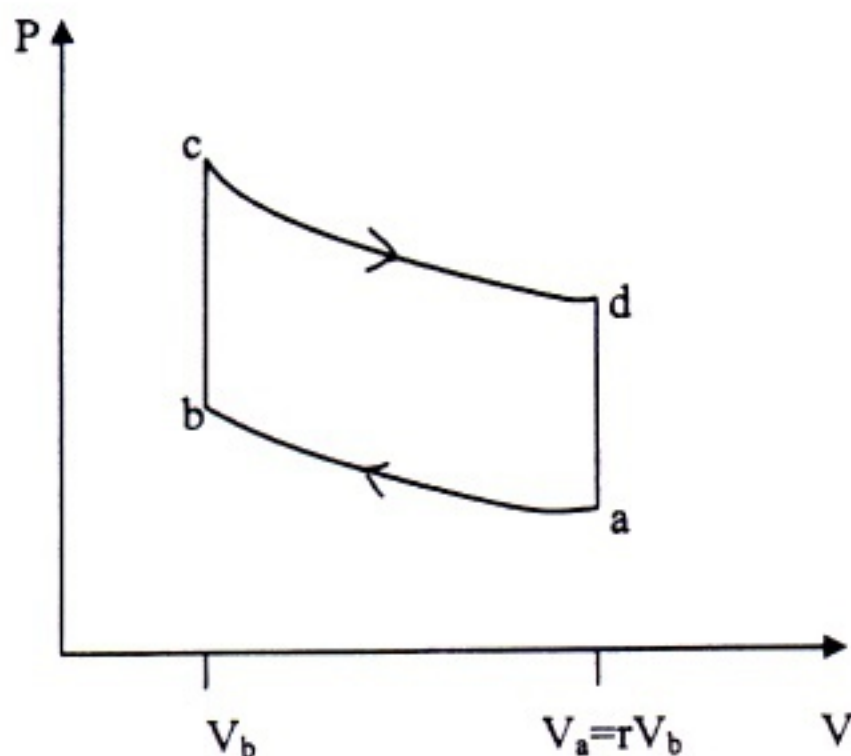
Oppgave 1

Vi ser på en ideell gass med N partikler og indre energi $U = \frac{1}{2} fNkT$.

- a) Skriv ned 1. hovedsetning, og vis at vi for en adiabatisk prosess har

$$TV^{\gamma-1} = \text{konstant}, \text{ der } \gamma = \frac{f+2}{f} \text{ er adiabatkonstanten.}$$

Vi lar den ideelle gassen være arbeidssubstans for en syklisk varmekraftmaskin. Den sykliske prosessen som utnyttes i vår maskin er vist på figuren. $a \rightarrow b$ er en adiabatisk prosess, $b \rightarrow c$ er en isokor prosess (volum V_b), $c \rightarrow d$ er en adiabatisk prosess, og $d \rightarrow a$ er en isokor prosess (volum $V_a = rV_b$, $r > 1$). Temperaturen i de fire tilstandene a-d er henholdsvis T_a , T_b , T_c og T_d . Alle prosessene er reversible.

- b) Gjør rede for at effektiviteten for en syklisk varmekraftmaskin generelt er gitt ved

$$e = 1 - \frac{Q_c}{Q_h},$$

der Q_c og Q_h henholdsvis betyr avgitt og mottatt varme. Bestem Q_c og Q_h uttrykt ved de oppgitte temperaturene.

- c) Vis at maskinens effektivitet er gitt ved

$$e = 1 - \frac{1}{r^{\gamma-1}}.$$

Anta $r=10$, og beregn effektiviteten for $f=3$ og $f=5$. Kommenter resultatene.

Oppgave 2

Et system har tre diskrete energinivåer uten degenerasjon, der energiene ε_j er gitt ved

$$\varepsilon_j = jmB, \quad j = -1, 0, 1.$$

m og B er konstanter ($mB > 0$), og vi antar at systemet har temperaturen T .

- a) Vis at systemets partisjonsfunksjon Z_1 er gitt ved

$$Z_1 = 1 + 2 \cosh\left(\frac{mB}{kT}\right).$$

Bestem systemets midlere energi $\bar{\varepsilon}$.

- b) Vis at vi for systemets entropi har

$$S = k \ln Z_1 - \frac{1}{Z_1} \frac{2mB}{T} \sinh\left(\frac{mB}{kT}\right).$$

- c) Undersøk grensen for entropien for $kT \gg mB$, og kommenter resultatet.

Vi antar nå at vi har et stort system bestående av N identiske system av typen studert ovenfor, alle med temperaturen T . Det er ingen translasjonsbevegelser i systemet.

- d) Bestem partisjonsfunksjon Z for det store systemet. Finn videre det store systemets kjemiske potensial μ .

(Vi husker: $\cosh x = \frac{1}{2}(e^x + e^{-x})$, $\sinh x = \frac{1}{2}(e^x - e^{-x})$).

Oppgave 3

Et system med N bosoner har temperaturen T og kjemisk potensial μ . Bose-Einstein fordelingen er gitt ved

$$\bar{n}_{BE}(\varepsilon) = \frac{1}{e^{(\varepsilon-\mu)/kT} - 1}.$$

- a) Forklar hva størrelsen $\bar{n}_{BE}(\epsilon)$ betyr. Tegn et enkelt diagram som viser denne fordelingen for to ulike temperaturer T_1 og T_2 ($T_1 < T_2$).
- b) Vi antar at energien (ϵ) kan anta diskrete verdier ϵ_j , $j = 0, 1, 2, \dots$, slik at $\epsilon_j < \epsilon_{j+1}$. Sett opp et uttrykk for det totale antall partikler N i systemet. Hvilken størrelse kan vi (i prinsippet) bestemme av dette uttrykket?
- c) Angi et uttrykk for antall partikler N_j i nivået ϵ_j . Hva skjer med N_j når $T \rightarrow 0$? Hva er grensen for det kjemiske potensialet når $T \rightarrow 0$?
- d) Hva er betingelsen for at Bose-Einstein fordelingen skal gå over til en klassisk Boltzmann fordeling? Anta at vi har diskrete energier ϵ_j også for den klassiske fordelingen. Vis at det kjemiske potensialet nå er

$$\mu = -kT \ln \frac{Z_1}{N},$$

der Z_1 er partisjonsfunksjonen for en partikkel. Kommenter resultatet.

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i: FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk

Dato: 13. desember 2006

Tid for eksamen: 15.30-18.30.

Oppgavesettet: 3 sider

Tillatte hjelpemidler: Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole
To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)
Rottmann: Matematisk formelsamling
Øgrim og Lian: Fysiske størrelser og enheter

Kontrollér at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene

Oppgave 1

For et generelt termodynamisk system med et konstant antall partikler antar vi at entropien er gitt som en funksjon av U og V , dvs. $S=S(U,V)$.

- a) Utled den termodynamiske identiteten

$$dU = TdS - PdV .$$

Gjør rede for at det også følger at

$$T \left(\frac{\partial S}{\partial V} \right)_T = \left(\frac{\partial U}{\partial V} \right)_T + P .$$

- b) Vis Maxwell-relasjonen (Hint: Benytt F)

$$\left(\frac{\partial S}{\partial V} \right)_T = \left(\frac{\partial P}{\partial T} \right)_V ,$$

og dermed også relasjonen

$$T \left(\frac{\partial P}{\partial T} \right)_V = \left(\frac{\partial U}{\partial V} \right)_T + P .$$

- c) Anta at U bare er en funksjon av T , dvs. $U=U(T)$. Hva slags løsning gir relasjonen ovenfor nå for P ? Kommenter?
- d) Anta at vi har et system hvor $U=g(T)V$, og $P=g(T)/3$.
Bruk relasjonen under b) til å finne et uttrykk for $g(T)$. Kjenner du et system som har disse egenskapene?

Oppgave 2

Clausius-Clapeyrons ligning er som følger:

$$\frac{dP}{dT} = \frac{L}{T\Delta V} .$$

- a) Forklar hva symbolene i denne ligningen betyr. Skisser sammenhørende verdier for P og T i et P - T diagram. Hva menes med henholdsvis trippelpunktet og det kritiske punkt?

b) For et gitt materiale har Clausius-Clapeyron ligningen løsningene (skal ikke vises)

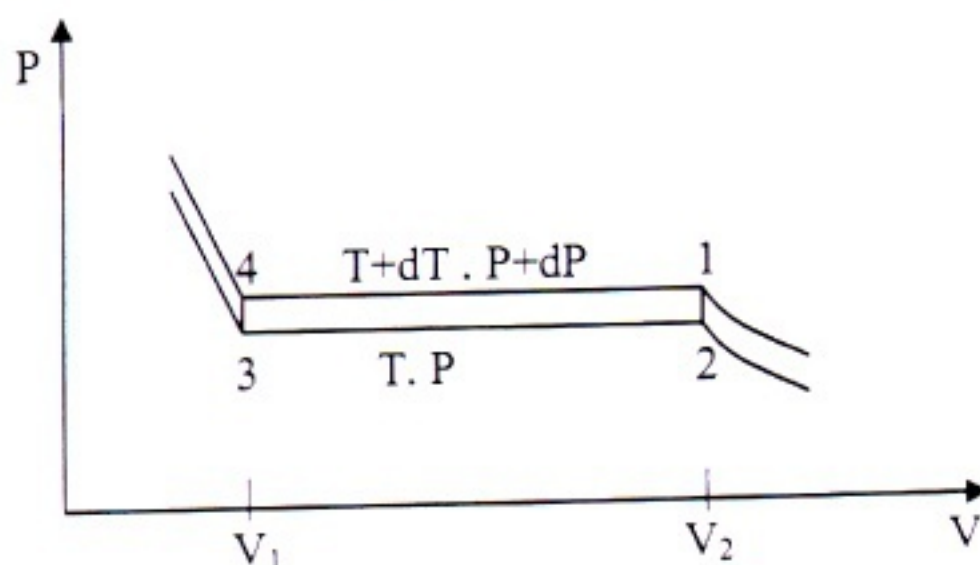
$$\ln \frac{P}{P_0} = 0.04 - \frac{6T_0}{T}, \quad \text{fast-damp,}$$

$$\ln \frac{P}{P_0} = 0.03 - \frac{4T_0}{T}, \quad \text{væske-damp,}$$

der P_0 og T_0 er konstanter. Finn temperaturen til trippelpunktet uttrykt ved T_0 .

c) Finn fordampningsvarmen pr. mol. for systemet væske-damp. Du kan se bort fra volumet av væsken, og betrakte dampen som en ideell gass.

d) Figuren viser to nærliggende isotermer for et væske-damp system. Angi hvilken del av isotermene som angir væske-damp likevekten.

Syklusen angitt ved punktene 1-4 på figuren betegner en Carnot-prosess. Isotermene 1-4 og 2-3 har temperaturene $T+dT$ og T , der dT er en liten størrelse. Vi antar videre at adiabatene 1-2 og 3-4 foregår ved de konstante volumene V_2 og V_1 . dP betegner en liten trykkforskjell. Gjør rede for at effektiviteten for Carnot-syklusen angitt på figuren til 1.orden i dT er

$$e = \frac{dT}{T}.$$

Bruk Carnot-syklusen til å bevise Clausius-Clapeyron ligningen for væske-damp systemet.

Oppgave 3

a) Skriv ned uttrykket for Bose-Einstein fordelingen $\bar{n}_{BE}$. Gjør rede for at midlere energi for fotoner med frekvens f og temperatur T er gitt ved

$$\bar{\varepsilon}(f) = \frac{hf}{e^{hf/kT} - 1}.$$

- b) Det kan vises at antall foton-tilstander med frekvenser i området f til $f+df$ for en fotongass i et volum V ved temperaturen T er gitt ved

$$g(f)df = bVf^2 df ,$$

er b er en konstant.

Vis at energien for fotongassen er gitt ved

$$U = aVT^4 ,$$

der a er en konstant.

Det kan vises at partisjonsfunksjonen Z for en fotongass i et volum V ved temperaturen T er gitt ved

$$\ln Z = \frac{8\pi^5}{45} \left(\frac{kT}{hc} \right)^3 V .$$

- c) Finn fotongassens energi U , og bestem konstanten a fra b).
d) Bestem fotongassens entropi. Bruk resultatet til å angi en adiabat-ligning for fotongassen.
e) Finn fotongassens trykk, og bestem Gibbs fri energi G . Kommenter resultatet.

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i:	FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk
Dato:	13. desember 2007
Tid for eksamen:	14.30 - 17.30
Oppgavesettet:	3 sider
Tillatte hjelpemidler:	Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole
.	To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)
.	Rottmann: Matematisk formelsamling
.	Øgrim og Lian: Fysiske størrelser og enheter

Kontroller at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene.

Oppgave 1:

En varmekraftmaskin opererer med en ideell gass med N molekyler, som gjennomløper en syklisk prosess under reversible forhold. Maskinen er i termisk kontakt med to reservoarer, et varmt reservoar med temperatur T_h og et kaldt reservoar med temperatur T_c . De to temperaturene T_h og T_c kan antas konstante.

Syklusen har fire deler: ($a \rightarrow b$) **isoterm ekspansjon**, ($b \rightarrow c$) **adiabatisk ekspansjon**, ($c \rightarrow d$) **isoterm kompresjon** og ($d \rightarrow a$) **adiabatisk kompresjon**.

- Skisser prosessen ($a \rightarrow b \rightarrow c \rightarrow d$) i et PV -diagram og i et TS -diagram. Spesifiser eventuelle størrelser som er konstante under en eller flere av delprosessene. Hva kalles denne syklusen?
- Gjør rede for at effektiviteten e for en syklisk varmekraftmaskin generelt er gitt ved:

$$e = 1 - \frac{Q_c}{Q_h}, \quad (1)$$

der Q_h og Q_c henholdsvis betyr mottatt og avgitt varme for maskinen. Bestem maskinens effektivitet uttrykt ved de oppgitte temperaturene T_h og T_c . (Hint: betrakt syklusens forløp i TS -diagrammet og bruk relasjonen $Q = \int T(S)dS$).

- En ideell gass har indre energi $U = \frac{f}{2}NkT$. Skriv ned den termodynamiske identiteten for størrelsen U , og vis at vi for en adiabatisk prosess i en ideell gass med konstant partikkeltall N har ligningen:

$$TV^{\gamma-1} = \text{konstant}, \quad \text{der } \gamma = \frac{f+2}{f} \text{ er adiabatkonstanten.} \quad (2)$$

Oppgave 2:

Vi har tre fordelingsfunksjoner for tre typer systemer der partiklene har forskjellige egenskaper:

$$\bar{n}_1(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu_1)/kT} + 1}; \quad \bar{n}_2(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu_2)/kT} - 1}; \quad \bar{n}_3(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu_3)/kT}}, \quad (3)$$

der T er temperaturen og μ_i er de kjemiske potensialene.

Vi antar at hvert av systemene inneholder N partikler ($N \gg 1$), og at partikkeltallet N er en bevart størrelse. Videre antas at partiklene i hvert system kan være i et sett av ikke-degenererte enpartikkeltilstander som betegnes ϵ_j , $j = 0, 1, 2, 3, \dots$

- Forklar kort hvilken størrelse de forskjellige fordelingene representerer, og hva slags systemer / partikkeltyper de er gyldige for. Lag en enkel skisse som viser $\bar{n}_1$, $\bar{n}_2$ og $\bar{n}_3$ som funksjoner av energien ϵ , ved endelig temperatur $T > 0$.
- Skriv ned en relasjon for system 1 som i prinsippet kan brukes til å bestemme det kjemiske potensialet μ_1 . Forklar uten regning hvor μ_1 vil ligge for dette systemet ved lav temperatur ($T \rightarrow 0$).
- Skriv ned relasjonen for bestemmelse av det kjemiske potensialet μ_2 i system 2. Hva skjer med størrelsene $\bar{n}_2(\epsilon_j)$ for tilfellene $j = 0$ og $j \geq 1$ når $T \rightarrow 0$? Hvilken grenseverdi går μ_2 mot når $T \rightarrow 0$, og hva slags fenomen kan forekomme i denne typen systemer ved lave nok temperaturer?
- Skriv ned relasjonen for bestemmelse av det kjemiske potensialet μ_3 i system 3, og bruk denne til å vise at μ_3 ved vilkårlig temperatur kan uttrykkes:

$$\mu_3 = -kT \ln \frac{Z_1}{N}, \quad (4)$$

der Z_1 er den kanoniske partisjonsfunksjonen for en partikkel. Under hvilke betingelser gir fordelingsfunksjonen $\bar{n}_3$ en god approksimasjon til "virkelige" partiklers oppførsel (som er beskrevet ved $\bar{n}_1$ og $\bar{n}_2$)?

Oppgave 3:

Det kan vises at partisjonsfunksjonen Z for en fotongass i et volum V ved temperaturen T er gitt ved følgende ligning:

$$\ln Z = \frac{8\pi^5}{45} \left(\frac{kT}{hc} \right)^3 V. \quad (5)$$

Videre kan vi få bruk for relasjonen mellom Helmholtz fri energi F og partisjonsfunksjonen Z , den termodynamiske identiteten for F og definisjonen av Gibbs fri energi G :

$$F = U - TS = -kT \ln Z; \quad dF = -SdT - PdV + \mu dN; \quad G = U - TS + PV = \mu N. \quad (6)$$

- Vis at fotongassens energi U er gitt ved:

$$U = \frac{8\pi^5}{15} \frac{(kT)^4}{(hc)^3} V. \quad (7)$$

- Vis at fotongassens entropi S er gitt ved:

$$S = \frac{32\pi^5}{45} \left(\frac{kT}{hc} \right)^3 kV. \quad (8)$$

Bruk resultatet til å angi en adiabatligning (sammenheng mellom T og V) for gassen. Ifølge læreboka er den kosmiske bakgrunnsstrålingen (tilsvarende stråling fra et sort

legeme med $T \approx 2.73$ K) en rest fra en tidligere epoke i universet, da temperaturen T_0 var $\sim 3 \cdot 10^3$ K og universets utstrekning L_0 i hver av de romlige dimensjoner var $\sim 10^{-3}$ av nåværende verdier L . Er disse tallene konsistente med adiabatisk ekspansjon av den termiske fotongassen i universet?

- c) Finn fotongassens trykk P (hint: bruk en partialderivert av F) og vis at Gibbs fri energi G for gassen blir null. Hva sier resultatet for G om det kjemiske potensialet μ i en fotongass? Hvilken egenskap ved fotontallet N er årsak til at μ antar denne verdien (ved konstant T og V)?

Det var alt. Lykke til!

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i:	FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk
Dato:	11. desember 2008
Tid for eksamen:	14.30 - 17.30
Oppgavesettet:	3 sider
Tillatte hjelpemidler:	Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole
.	To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)
.	Rottmann: Matematisk formelsamling (alle utgivelsesår)
.	Øgrim og Lian / Angell og Lian: Fysiske størrelser og enheter
.	(alle utgivelsesår)

Kontroller at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene.

Oppgave 1

En ideell toatomig gass har frihetsgrader knyttet til translasjon, rotasjon og vibrasjon. Total enpartikkelenergi for et molekyl kan uttrykkes:

$$E_{\text{tot}} = E_{\text{trans}} + E_{\text{rot}} + E_{\text{vib}} , \quad (1)$$

og partisjonsfunksjonen Z_1 for et molekyl kan skrives:

$$Z_1 = Z_{\text{trans}} Z_{\text{rot}} Z_{\text{vib}} , \quad (2)$$

der Z_{trans} og Z_{rot} ved høy nok temperatur har formen:

$$Z_{\text{trans}} = \frac{V}{v_Q}; \quad v_Q = \left(\frac{h^2}{2\pi m kT} \right)^{3/2}; \quad Z_{\text{rot}} = \frac{kT}{\epsilon_{\text{rot}}} . \quad (3)$$

og ϵ_{rot} er en konstant. Energinivåene for vibrasjon av et toatomig molekyl er gitt ved:

$$E_n = n\epsilon_{\text{vib}}; \quad n = 0, 1, 2, \dots \quad (4)$$

der ϵ_{vib} er en konstant ($\epsilon_{\text{vib}} \gg \epsilon_{\text{rot}}$).

- a) Sett opp partisjonsfunksjonen Z_{vib} , og vis at denne ved en vilkårlig temperatur T er gitt ved:

$$Z_{\text{vib}} = \frac{1}{1 - e^{-\epsilon_{\text{vib}}/kT}} . \quad (5)$$

Finn et tilnærmet uttrykk for Z_{vib} når $kT \gg \epsilon_{\text{vib}}$.

Hint: For $|x| < 1$ gjelder følgende:

$$\sum_{n=0}^{\infty} x^n = \frac{1}{1-x} . \quad (6)$$

- b) Partisjonsfunksjonen Z_N for en gass av N identiske toatomige molekyler, kan ved høy temperatur ($kT \gg \epsilon_{\text{vib}}$) skrives:

$$Z_N = \frac{1}{N!} Z_1^N = \frac{1}{N!} \left(\frac{V}{v_Q} \frac{kT}{\epsilon_{\text{rot}}} \frac{kT}{\epsilon_{\text{vib}}} \right)^N . \quad (7)$$

Bruk Z_N til å bestemme indre energi U for gassen. Kommenter resultatet i lys av ekvipartisjonsteoremet.

- c) Helmholtz' fri energi F for gassen kan uttrykkes ved hjelp av partisjonsfunksjonen Z_N :

$$F = -kT \ln Z_N . \quad (8)$$

Sett opp den termodynamiske identiteten for F (hint: husk at $F = U - TS$) og uttrykk entropien S som en partialderivert av F . Vis deretter at entropien S i en toatomig gass med både rotasjon og vibrasjon, kan uttrykkes som en ekvivalent til Sackur-Tetrodeligningen (vi antar at $kT \gg \epsilon_{\text{vib}}$):

$$S = Nk \left[\ln \left(\frac{V}{N} \left(\frac{2\pi m}{h^2} \right)^{3/2} \frac{(kT)^{7/2}}{\epsilon_{\text{rot}} \epsilon_{\text{vib}}} \right) + \frac{9}{2} \right] . \quad (9)$$

Bruk uttrykket for S til å finne en relasjon mellom T og V for en adiabatisk prosess.

En varmekraftmaskin opererer med en toatomig ideell gass med N atomer, som gjennomløper en syklisk prosess. Syklusen har 4 deler: $1 \rightarrow 2$ er en **oppvarming ved konstant volum** V_1 , $2 \rightarrow 3$ er en **adiabatisk ekspansjon** fra V_1 til V_2 , $3 \rightarrow 4$ er en **avkjøling ved konstant volum** V_2 , og $4 \rightarrow 1$ er en **adiabatisk kompresjon** fra volumet V_2 til V_1 . Alle delprosessene finner sted under kvasistatiske forhold. Gassen er varm nok til at både rotasjons- og vibrasjonsfrihetsgrader er aktivert ($kT \gg \epsilon_{\text{vib}}$).

- d) Skisser prosessen i et PV -diagram. Forklar hvorfor maskinens effektivitet e kan uttrykkes:

$$e = 1 - \frac{Q_c}{Q_h} , \quad (10)$$

der Q_h er tilført varme og Q_c er avgitt spillvarme. Bestem Q_h og Q_c , uttrykt ved temperatuene T_1, T_2, T_3 og T_4 .

- e) Uttrykk effektiviteten e ved volumene V_1 og V_2 .

Oppgave 2

Vi har en kvantegass bestående av N bosoner i et volum V , ved lav temperatur T . Partikkeltallet N er en bevart størrelse.

- a) Fordelingsfunksjonen $\bar{n}_{\text{BE}}(\epsilon)$ for bosoner er for en kvantetilstand med enpartikkelenergi ϵ gitt ved:

$$\bar{n}_{\text{BE}}(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon - \mu_{\text{BE}})/kT} - 1} . \quad (11)$$

Skisser $\bar{n}_{\text{BE}}(\epsilon)$ som funksjon av ϵ ved lav endelig temperatur T . Beskriv kort hvordan partiklene vil fordele seg på enpartikkeltilstandene for $T \rightarrow 0$. Hva kalles dette fenomenet? Vis at det kjemiske potensialet μ_{BE} for en bosongass for $T \rightarrow 0$ tilnærmet kan uttrykkes (ϵ_0 er energien for den laveste enpartikkeltilstanden):

$$\mu_{\text{BE}} \approx \epsilon_0 - \frac{kT}{N} . \quad (12)$$

- b) Totalt antall bosoner, N , kan ved lav nok temperatur T og stort nok partikkeltall N og volum V uttrykkes:

$$N = N_0 + \int_0^\infty \frac{g_{\text{BE}}(\epsilon) d\epsilon}{e^{\epsilon/kT} - 1} = N_0 + 2\pi V \left(\frac{2m}{h^2} \right)^{3/2} \int_0^\infty \frac{\epsilon^{1/2} d\epsilon}{e^{\epsilon/kT} - 1} . \quad (13)$$

der nivåettheten $g_{\text{BE}}(\epsilon)$, antall enpartikkeltilstander pr. energienhet, er gitt ved:

$$g_{\text{BE}}(\epsilon) = 2\pi V \left(\frac{2m}{h^2}\right)^{3/2} \epsilon^{1/2} . \quad (14)$$

Hvilke tilnærmelser er brukt for det kjemiske potensialet μ_{BE} og for grunntilstandsenergien ϵ_0 ? Forklar kort hvorfor uttrykket for N har denne formen, med et integral pluss et eget ledd N_0 . Hvorfor blir dette uttrykket ugyldig ved en kritisk temperatur T_c ? Forklar kvalitativt temperaturutviklingen av μ_{BE} , og lag en enkel skisse av det kjemiske potensialet som funksjon av T . Det kan være nyttig for den fysiske argumentasjonen å vite løsningen av integralet:

$$I_1 = \int_0^\infty \frac{\epsilon^{1/2} d\epsilon}{e^{\epsilon/kT} - 1} = 2.612 \frac{\sqrt{\pi}}{2} (kT)^{3/2} . \quad (15)$$

c) Vis at bosongassens indre energi U ved temperaturen $T < T_c$ er gitt ved:

$$U = 2\pi V \left(\frac{2m}{h^2}\right)^{3/2} \int_0^\infty \frac{\epsilon^{3/2} d\epsilon}{e^{\epsilon/kT} - 1} = \frac{3}{2} V \left(\frac{2\pi m k T}{h^2}\right)^{3/2} \cdot kT \cdot 1.342 . \quad (16)$$

Du kan få bruk for integralet:

$$I_2 = \int_0^\infty \frac{x^{3/2} dx}{e^x - 1} = 1.342 \frac{3\sqrt{\pi}}{4} . \quad (17)$$

Kommenter kort den indre energiens avhengighet av variablene T , V og N .

d) Varmekapasiteten ved konstant volum, C_V , er definert som:

$$C_V = \left(\frac{\partial U}{\partial T}\right)_{V,N} . \quad (18)$$

Bestem C_V for bosongassen som funksjon av T (vi antar fortsatt at $T < T_c$). Sett opp den termodynamiske identiteten for U , og uttrykk C_V som en partialderivert av entropien S . Bruk deretter resultatet for C_V til å bestemme S , og vis til slutt at Helmholtz' fri energi F er gitt ved:

$$F = -V \left(\frac{2\pi m k T}{h^2}\right)^{3/2} kT \cdot 1.342 . \quad (19)$$

e) Uttrykk kjemisk potensiale μ og trykk P som partialderivate av Helmholtz' fri energi F . Bruk uttrykket for F til å beregne det kjemiske potensialet μ_{BE} for bosongassen, og kommenter resultatet. Bestem trykket P for bosongassen, og kommenter kort avhengigheten av T, V og N .

Det var alt. Lykke til!

University of Oslo

Faculty of Mathematics and Natural Sciences

Examination in: FYS2160 – Thermodynamics and statistical physics

Date: 10. December 2009

Time of examination: 14.30 - 17.30

The set of problems: 3 pages

Permitted aids: Electronic calculator, approved for high school

. Two A4-sheets of paper with your own notes (both sides can be used)

. Rottmann: Matematisk formelsamling (all editions)

. Øgrim og Lian / Angell og Lian: Fysiske størrelser og enheter
(all editions)

. Harrap's de poche Dictionnaire Anglais-Francais, Francais-Anglais
(all editions)

. Kunnskapsforlaget Aschehoug og Gyldendal, Fransk lommeordbok
(all editions)

Please check that the set of problems is complete before you start solving them.

Problem 1

- a) Write down a general expression for the canonical partition function Z_1 for one particle having a set of accessible unique quantum states s with energies $\epsilon(s)$.

The permitted energy values for an ultrarelativistic particle (kinetic energy much larger than rest energy) in a 3-dimensional cubic box of volume $V = L^3$, can be expressed in terms of the quantum numbers n_x, n_y and n_z :

$$\epsilon = \frac{hc\sqrt{n_x^2 + n_y^2 + n_z^2}}{2L} \quad (1)$$

where n_x, n_y and n_z must be positive integers.

Throughout the problem we assume that the system is dilute enough for Boltzmann statistics to be applicable. Write down the corresponding canonical partition function Z_1 for one particle.

- b) By approximating the expression found in a) for the one-particle partition function Z_1 by a triple integral, it can be shown (derivation not a part of the present problem) that the partition function takes the form:

$$Z_1 = 8\pi V \left(\frac{kT}{hc}\right)^3 \quad (2)$$

What is the condition for using the integral approximation? Write down the general canonical partition function Z_N for a system of N free, non-interacting, indistinguishable particles, and determine Helmholtz free energy F for this system (with N being a large number).

- c) Find an expression for the entropy S in terms of T, V and N (analogous to the Sackur-Tetrode equation for an ideal, non-relativistic monatomic gas). Also find expressions for the internal energy U and the pressure P , and finally show that P equals $\frac{U}{3V}$. (Note that the last equation is a general result for a gas of ultrarelativistic or massless particles.)

Problem 2

The distribution function (average occupancy per one-particle quantum state) for a system of fermions can be written as:

$$\bar{n}_{\text{FD}}(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu)/kT} + 1} \quad (3)$$

where ϵ is the energy of the one-particle state, μ is the chemical potential and T the temperature. The density of states $g(\epsilon)$ for non-interacting, non-relativistic fermions with mass m and eigenspin $\frac{1}{2}$ in a volume V can be expressed:

$$g(\epsilon) = \frac{\pi}{2} V \left(\frac{8m}{h^2} \right)^{3/2} \sqrt{\epsilon} \quad (4)$$

The total number N of fermions in the system (all one-particle states) is conserved.

- a) Sketch the distribution function $\bar{n}_{\text{FD}}(\epsilon)$ for $T = 0$ and for some finite T . Explain what is meant by the Fermi energy ϵ_F . Write down an equation that in principle determines the chemical potential μ for the Fermi gas for arbitrary T . Then show that the Fermi energy is given by the following expression:

$$\epsilon_F = \frac{h^2}{8m} \left(\frac{3N}{\pi V} \right)^{2/3} \quad (5)$$

- b) Write down a general expression for the internal energy U for the fermion system at arbitrary T , and determine U for the special case $T = 0$, expressed in terms of ϵ_F and N . At finite temperature T , we have (derivation not a part of the problem):

$$U = \frac{3}{5} N \epsilon_F + \frac{\pi^2}{4} N \frac{(kT)^2}{\epsilon_F} . \quad (6)$$

Find an expression for the heat capacity C_V as a function of T . Discuss your result for the limit $T \rightarrow 0$.

- c) Explain how the entropy S can be determined when C_V is known. Calculate the entropy S and show that Helmholtz free energy F can be expressed as:

$$F = \frac{3}{5} N \epsilon_F - \frac{\pi^2}{4} N \frac{(kT)^2}{\epsilon_F} \quad (7)$$

- d) Find an expression for the chemical potential μ in terms of ϵ_F and T . Check your result in the limit $T = 0$.

Problem 3

We will here study blackbody radiation in a system containing a large, black planar surface with constant temperature T_h (can in this context be considered a reservoir). A thin black planar sheet is placed a small distance from this surface and parallel to it. We assume that the entire system is located in vacuum.

In this problem, you may need the expression for Stefan-Boltzmann's constant:

$$\sigma = \frac{2\pi^5 k^4}{15h^3 c^2} \quad (8)$$

- a) Determine the temperature T_c of the sheet at equilibrium. Find the energy flux (energy emitted per area and time) out of the combined system.
- b) We study a similar system, with two thin black sheets placed close to the hot black surface of temperature T_h , all parallel. Determine the equilibrium temperatures T_c and T_m for the outermost and the middle sheet in terms of the reservoir temperature T_h . Also find the energy flux out of the combined system in this situation.
- c) For a photon gas in thermal equilibrium inside a black box at temperature T , the energy and entropy densities are, respectively :

$$\frac{U}{V} = \frac{8\pi^5 k^4 T^4}{15h^3 c^3} ; \quad \frac{S}{V} = \frac{32\pi^5 k^4 T^3}{45h^3 c^3} \quad (9)$$

Compare the values for $\frac{U}{V}$ and $\frac{S}{V}$. Determine the entropy flux (entropy per area and time) out of the systems in a) and b), and compare to the corresponding energy flux. Comment on the result.

That is all. Good luck!

University of Oslo

Faculty of Mathematics and Natural Sciences

Examination in: FYS2160 – Thermodynamics and statistical physics

Date: 13. December 2010

Time of examination: 14.30 - 18.30

The set of problems: 3 pages

Permitted aids: Electronic calculator, approved for high school

. Two A4 sheets of paper with your own notes (both sides can be used)

. Rottmann: Matematisk formelsamling (all editions)

. Øgrim og Lian / Angell og Lian: Fysiske størrelser og enheter

. (all editions)

Please check that the set of problems is complete before you start solving them.

Problem 1

We have a system of N fermions with eigenspin $s = \frac{1}{2}$. The permitted energies for one fermion are given as:

$$\epsilon = \epsilon_0(n_x + n_y) = \epsilon_0 n \quad (1)$$

where ϵ_0 is a constant, and n_x and n_y are both non-negative integers.

a) The Fermi-Dirac distribution is given as:

$$\bar{n}_{\text{FD}}(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu)/kT} + 1} \quad (2)$$

Sketch this distribution for a temperature $T = 0$, and for some finite (high) T . Explain what is meant by a degenerate Fermi gas.

b) Show that the number of one-particle states with energy lower than $\epsilon = \epsilon_0 n$ is given by:

$$f(\epsilon) = \frac{\epsilon^2}{\epsilon_0^2} \quad (3)$$

when we assume $n \gg 1$. Then determine the density of states $g(\epsilon)$:

$$g(\epsilon) = \frac{df(\epsilon)}{d\epsilon} \quad (4)$$

c) Explain what is meant by the Fermi energy. Show that the Fermi energy ϵ_F for this system is given as:

$$\epsilon_F = \epsilon_0 \sqrt{N}. \quad (5)$$

Also find the total energy U for the degenerate Fermi gas, in terms of N and ϵ_F .

- d) We now assume that the Fermi gas is non-degenerate. Write down a general expression for the total number N of fermions in the system.

Explain qualitatively how the chemical potential μ for the Fermi gas will evolve with rising temperature T , from $T = 0$. Find the temperature T where $\mu = 0$, expressed in terms of ϵ_F .

Hint: You may need the integral:

$$\int_0^{\infty} \frac{x dx}{e^x + 1} = \frac{\pi^2}{12} \quad (6)$$

- e) Now determine the total energy U for the system at the temperature found in d), and compare with the result from c).

Hint: You may need the integral:

$$\int_0^{\infty} \frac{x^2 dx}{e^x + 1} = a \approx 1.80 \quad (7)$$

Problem 2

We consider a heat engine operating cyclically between a hot reservoir of temperature T_h , and a cold reservoir at temperature T_c . The working substance is a monatomic ideal gas with N atoms. The cycle consists of four steps: *i*) an isochoric heating at constant volume V_1 , *ii*) an isothermal expansion at $T = T_h$; *iii*) an isochoric cooling at constant volume V_2 ; and finally, *iv*) an isothermal compression at $T = T_c$. All processes take place at quasistatic conditions.

- a) Draw the cycle in a PV diagram. For each of the processes, calculate the work done on the motor and the heat entering the motor.
- b) Write down a general expression for the efficiency e of a heat engine, and explain the quantities involved. Show that the efficiency of an engine using the present cycle is given as:

$$\frac{1}{e} = \frac{1}{1 - \frac{T_c}{T_h}} + \frac{3}{2 \ln(V_2/V_1)} \quad (8)$$

- c) We introduce an extra reservoir where the same amount of heat is dumped during the isochoric cooling process and reabsorbed during the isochoric heating process, in a perfectly reversible way. Find the efficiency of the engine in this case, and comment on the result. Discuss the conditions which realize this efficiency.

Problem 3

We consider a solid where atoms can vibrate in three dimensions about their equilibrium positions in the crystal lattice. For each dimension, the vibrational energy levels have the energies $E_{\text{vib}} = n\epsilon$ where n is a non-negative integer and ϵ is a constant. Vibrations in different dimensions take place independently, but with the same ϵ . We assume that $kT \gg \epsilon$. The electronic ground state for each atom in the crystal is located at an energy $-E_b$, where the binding energy E_b is positive. The solid can sublimate into a monatomic ideal gas, and is in equilibrium with its vapour phase at temperature T .

- a) Show that the partition function for the entire solid crystal consisting of N atoms can be written as:

$$Z_{N,s} = \left[e^{\frac{E_b}{kT}} \left(\frac{kT}{\epsilon} \right)^3 \right]^N \quad (9)$$

The one-particle partition function for a gas atom with no internal degrees of freedom can be expressed as (derivation not a part of this problem):

$$Z_{1,g} = \frac{V}{v_Q}; \quad v_Q = \left(\frac{h^2}{2\pi m kT} \right)^{\frac{3}{2}} \quad (10)$$

Write down the partition function $Z_{N,g}$ for an amount of gas consisting of N indistinguishable atoms.

- b) Show that the chemical potential μ for a system can be expressed as:

$$\mu = \left(\frac{\partial F}{\partial N} \right)_{T,V} \quad (11)$$

Find the chemical potential μ_s for the solid. For the gas, it can be shown (derivation not a part of this problem) that the chemical potential μ_g is given as:

$$\mu_g = -kT \ln \left(\frac{V}{N v_Q} \right) \quad (12)$$

Write down the chemical equilibrium condition for the solid-gas system.

- c) Show that the vapour pressure P_g for the ideal gas at equilibrium is given as:

$$P_g = \left(\frac{\epsilon \sqrt{2\pi m}}{h} \right)^3 \frac{1}{\sqrt{kT}} e^{-\frac{E_b}{kT}} \quad (13)$$

- d) Explain how the result from c) can be utilized to find the latent heat L for this sublimation phase transition (detailed calculations not required).

That is all. Good luck!

Universitetet i Oslo

Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet

Eksamen i: FYS2160 – Termodynamikk og statistisk fysikk

Dato: 13. desember 2012

Tid for eksamen: 14.30 - 18.30

Oppgavesettet: 3 sider

Tillatte hjelpemidler: Elektronisk kalkulator, godkjent for videregående skole

. To A4-ark med egne notater (kan beskrives på begge sider)

. Rottmann: Matematisk formelsamling (alle utgaver)

. Øgrim og Lian / Angell og Lian: Fysiske størrelser og enheter

. (alle utgaver)

Kontroller at oppgavesettet er komplett før du begynner å besvare spørsmålene.

Oppgave 1:

Partisjonsfunksjonen for en ideell diatomig gass med N identiske molekyler er ved romtemperatur gitt som (trenger ikke vises):

$$Z_N = \frac{1}{N!} Z_1^N ; \quad Z_1 = Z_{\text{trans}} Z_{\text{rot}} Z_{\text{vib}} ; \quad (1)$$

$$Z_{\text{trans}} = \frac{V}{v_Q} = V \left(\frac{2\pi mkT}{h^2} \right)^{3/2} ; \quad Z_{\text{rot}} = \frac{kT}{2\epsilon_{\text{rot}}} ; \quad Z_{\text{vib}} = \frac{1}{1 - e^{-\frac{\epsilon_{\text{vib}}}{kT}}} .$$

der $v_Q = \left(\frac{h^2}{2\pi mkT} \right)^{3/2}$ er kvantevolumet og ϵ_{rot} og ϵ_{vib} er konstanter. Ved romtemperatur gjelder at $\epsilon_{\text{rot}} \ll kT \ll \epsilon_{\text{vib}}$.

- a) Forklar at vi ved denne temperaturen kan neglisjere vibrasjonsfrihetsgradene. Bestem indre energi U for gassen, og kommenter resultatet i lys av ekvipartisjonsteoremet. Består molekylene i denne gassen av to like eller to ulike atomer?

En ideell diatomig gass med N atomer gjennomløper en syklisk prosess som består av følgende delprosesser: *i*) en isobar ekspansjon fra volum V_1 til volum $V_2 = xV_1$ der $x > 1$; *ii*) en adiabatisk ekspansjon fra volum V_2 til V_3 ; *iii*) en isoterm kompresjon tilbake til volumet V_1 . Alle delprosesser foregår nær romtemperatur og under kvasistatiske forhold.

- b) Skisser syklusen i et PV -diagram. Finn trykk, volum og temperatur i punktene 2 og 3 uttrykt ved x , P_1 , V_1 og T_1 . (**Hint:** Adiabatrelasjonen $PV^\gamma = \text{konst.}$ der $\gamma = \frac{f+2}{f}$ kan antas kjent og brukes uten utledning. Hva er antall kvadratiske frihetsgrader f for denne gassen? Resultatet for V_3 skal bli $V_1 \cdot x^{\frac{7}{2}}$.)
- c) Finn endring ΔU i indre energi, arbeid W gjort på systemet og varme Q tilført systemet for hver av delprosessene.
- d) Vi antar at en varmekraftmaskin opererer med denne syklusen. Forklar hvor i syklusen input varme Q_h tilføres gassen, og hvor spillvarme Q_c forlater gassen. Vis at effektiviteten for syklusen er gitt som:

$$e = 1 - \frac{\ln x}{x - 1} . \quad (2)$$

Hvor oppnås laveste og høyeste temperatur T_c og T_h i syklusen? Sammenlign med effektiviteten for en Carnot-maskin med samme T_c og T_h for spesialtilfellet $x = 2$ (oppgitt: $\ln 2 \approx 0.693$).

Oppgave 2:

Fordelingsfunksjonen (midlere partikkeltall pr. enpartikkel-quantetilstand) for et system av fermioner, også kalt Fermi-Dirac-fordelingen, kan uttrykkes:

$$\bar{n}_{\text{FD}}(\epsilon) = \frac{1}{e^{(\epsilon-\mu)/kT} + 1} . \quad (3)$$

- a) Skisser Fermi-Dirac-fordelingen som funksjon av enpartikkelenergien ϵ for $T = 0$ og for en endelig temperatur T . Skriv ned generelle uttrykk som ved vilkårlig T kan brukes til å bestemme det kjemiske potensialet μ for Fermigassen når antall fermioner er bevart og lik N , i tilfellene der vi kjenner spektret av diskrete enpartikkeltilstander ϵ_j , eller alternativt tilstandstettheten $g(\epsilon)$. Hva menes med Fermi-energien ϵ_F ?

Vi har en ultrarelativistisk Fermigass i et volum V . Det kan vises (ikke del av oppgaven) at tilstandstettheten $g(\epsilon)$ kan uttrykkes:

$$g(\epsilon) = \frac{8\pi V}{(hc)^3} \epsilon^2 . \quad (4)$$

- b) Vis at Fermi-energien for den ultrarelativistiske Fermigassen er gitt ved:

$$\epsilon_F = hc \left(\frac{3N}{8\pi V} \right)^{1/3} , \quad (5)$$

og at totalenergien U for gassen ved $T = 0$ kan uttrykkes:

$$U = \frac{3}{4} N \epsilon_F . \quad (6)$$

Under ekstreme astrofysiske betingelser kan materien eksistere som protoner og elektroner (normal materie) eller nøytroner (nøytronstjernematerie). Reaksjonsligningen for produksjon og henfall av nøytroner er:

$$p^+ + e^- \leftrightarrow n . \quad (7)$$

Nå betrakter vi protonet som et lite system som kan være “uokkupert” (protonet, i nærvær av frie elektroner) eller “okkupert” av ett elektron (slik at det dannes et nøytron). Energidifferansen mellom “okkupert” og “uokkupert” tilstand er lik differansen i hvileenergi mellom nøytronet og det frie partikkelparet (proton + elektron), $\Delta E = (m_n - m_p - m_e)c^2 = \Delta mc^2$. For enkelhets skyld setter vi $E = E_{\text{proton}} = 0$ for den “uokkuperte” tilstanden, $E = E_{\text{nøytron}} = \Delta E$ for den “okkuperte” tilstanden. Elektronene betraktes som en ultrarelativistisk Fermigass med temperatur $T = 0$ og med konstant kjemisk potensiale μ_e lik Fermi-energien ϵ_F . Vi neglisjerer elektronenes hvilemasse overalt unntatt i energidifferansen ΔE .

- c) Skriv ned Gibbs-summen (den storkanoniske partisjonsfunksjonen) Z_G for dette systemet, og benytt de assosierte sannsynlighetene (for at protonet skal være “okkupert” eller “uokkupert”) til å finne et uttrykk for forholdet $\frac{N_n}{N_p}$ mellom antall nøytroner og protoner. Vis at dette forholdet blir 1 (like mange nøytroner og protoner) ved en kritisk elektrontetthet $\frac{N}{V}$ gitt ved:

$$\left(\frac{N}{V} \right)_{\text{kritisk}} = \frac{8\pi}{3} \left(\frac{\Delta mc}{h} \right)^3 . \quad (8)$$

- d) Vi ser nå på en ultrarelativistisk Fermigass ved endelig temperatur T . Det kan vises (utledningen er ikke en del av denne oppgaven) at energien U kan uttrykkes:

$$U = \frac{3}{4}N\epsilon_F + \frac{\pi^2}{2}N\frac{(kT)^2}{\epsilon_F} . \quad (9)$$

Finn et uttrykk for varmekapasiteten C_V . Forklar med utgangspunkt i den termodynamiske identiteten for U hvordan entropien S kan bestemmes for fast V og N når C_V er kjent. Finn entropien S og vis at Helmholtz fri energi F kan uttrykkes:

$$F = \frac{3}{4}N\epsilon_F - \frac{\pi^2}{2}N\frac{(kT)^2}{\epsilon_F} . \quad (10)$$

- e) Skriv ned den termodynamiske identiteten for F . Bestem det kjemiske potensialet μ , uttrykt ved ϵ_F og T (**hint:** start med å uttrykke F eksplisitt som funksjon av alle relevante variable). Verifiser resultatet i grensen $T = 0$.
- f) Bruk den termodynamiske identiteten for F til å utlede følgende relasjon:

$$\left(\frac{\partial\mu}{\partial T}\right)_{V,N} = -\left(\frac{\partial S}{\partial N}\right)_{T,V} . \quad (11)$$

Hva kalles denne typen relasjoner? Verifiser relasjonen for den ultrarelativistiske Fermigassen.

Det var alt. Lykke til!